

Vaiguvos šnektos priskyrimo problema: raseiniškiai ar varniškiai?

Daiva Vaišnienė

Lietuvos edukologijos universitetas

Įvadas

Esminiai žodžiai: tarmė, Vaiguva, šnektą.

Tarmės ir patarmės, kurios gyvuoja kaip savarankiškos kalbinės sistemos, menkai tepaiso administracinių, geografinių ar kalbininko nubrėžtų ribų. Šiais laikais reta ir tokių kalbininkų, kurie būtų apėję kiekvieną paribio šnektų kaimelių ir nustatę labai tiksliai, kaip kuriame kalbama¹.

Be to, ir taip tiksliai nubrėžtos ribos gali būti trumpalaikės, ypač šiais žmonių migracijos, stipraus bendrinės kalbos poveikio ir sustiprėjusios tarmių sąveikos laikais. Kaip ir ankstesniais laikais, kalbos reiškinių plitimą riboti galėtų nebent labai aiškios ir sunkiai įveikiamos gamtos kliūtys, pavyzdžiui, upė, giria ar kas kita, kas išlaikytų kaimynystėje gyvenančius žmones bent kiek nutolusius vienus nuo kitų, nors dažniausiai jie lanke tą pačią mokyklą, dirbę tose pačiose darbovietėse, priklausantys tai pačiai parapijai ar administraciniam dariniui².

Sąveikos ir mišimo procesai ypač pastebimi ten, kur susiduria ryškiau savo ypatybėmis besiskiriančios tarmės ar patarmės, pavyzdžiui, aukštaičių ir žemaičių paribiuose.

Kad ir kaip skirtusi gretimos šnektos, žmonės bendrauja tarpusavyje, mokosi vieni iš kitų, o jų kalba kinta, perimdama tuo metu atrodančias „prestižiškesnes“ naujoves – taip susidaro naujos šnektos, vadinamos periferinėmis arba pereinašiomis. Dažniausiai tokiose šnektose galima aptikti ir vienos, ir kitos patarmės ypatybių, o prireikus priskirti jas galima tik pagal dažniau pasitaikančias skiriamąsias ypatybes. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad skiriamosios ypatybės kaip tik linkusios pirmiausia sunykti, taigi kartais nustatyti dominuojančią tarmę ar patarmę tokiuose plotuose itin sudėtinga. Matyt, dėl tos priežasties ir aptariamoji Váiguvos šnektą vienuose šaltiniuose priskiriama pietų žemaičiams raseiniškiams, kituose – varniškiams. Beje, dėl priskyrimo pradėta diskutuoti tik pastaruoju metu, anksčiau, regis, neabejota, kad Váiguvoje kalbama raseiniškių, arba pietryčių dūnininkų, patarme. Galbūt kaip tik XX a. pabaigoje yra įvykę kai kurių kitimų, nulėmusių varniškių ypatybių skverbimąsi į raseiniškių paribį, lėmusį ploto prijungimą prie varniškių patarmės?

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2013 03 26, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2017 03 26, pirmą kartą paskelbtas 2017 06 28 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visateksteje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2017-6/29-257/LI.

¹ Anksčiau tai buvusi įprasta ekspedicijų užduotis, taip esą apvaikščioti aukštaičių ir žemaičių tarmių paribiai, patikslintos kai kurių patarmių ribos. Bene paskutinis reikšmingesnis ribų patikslinimas buvęs V. Kardelio, išsamiai patikrinusio rytų aukštaičių vilniškių ir uteniškių paribį (žr. Kardelis V. *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai: ribos ir diferenciacija*, Vilnius, 2009).

² Iš tokių skirties pavyzdžių, kuriuos pati autorė yra užfiksavusi rinkdama tarmių duomenis, galima minėti pietų žemaičių raseiniškių ir vakarų aukštaičių kauniškių ribą, pro Erižvilką vis dar aiškiai vestiną Šaltūonos upe. Šiauriniame krante išlaikyta, nors ir praradusi kai kurias tarmines ypatybes, raseiniškių tarmė, o pietiniame – kalbama aukštaitiškai.

Z. Zinkevičius, kalbėdamas apie tarmių pakraščius, pabrėžia, kad tarminės ypatybės izofona svyruojanti tam tikru ruožu, kuriame vartojamos gretiminės formos. Kuo daugiau izofonų tokiam ruože susitelkia, sudarydamos izofonų pluoštą, tuo labiau svyruojanti ir tarmės (arba patarmės) riba. Ilgainiui tarmių paribiais tam tikrame plote susiformuojančios savotiškos pereinamosios zonos, kurioms visų pirma būdingi įvairių kalbų sferų heterogeniniai dupletai (gretiminės formos) su labiau išgalinčiomis tai vienomis, tai kitomis ypatybėmis³.

Žemaičių sąveiką paribiais, kur atskirų patarmių atstovai yra susimaišę ir glaudžiai bendradarbiauja, yra aptaręs V. Grinaveckis ir kaip tokios sąveikos pavyzdį pateikęs pietryčių dūnininkų ir šiaurės vakarų dūnininkų sąveiką. Jo nuomone, kaip tik pietryčių dūnininkai, kurių tarmė laikoma gražesne ir artimesne literatūrinei kalbai, daro didelę įtaką šiaurės dūnininkams. Visu paribiu kaip tik šiaurės dūnininkai linkstą atsisakyti daugelio tų savo tarmės ypatybių, kurios skiriasi nuo pietryčių dūnininkų ir kartu nuo literatūrinės kalbos. Viena iš tokių tarminių ypatybių esantis dvigarsių *an*, *am*, *em*, *en* pirmųjų dėmenų siaurinimas – pietryčių dūnininkų pavyzdžiu šie dvigarsiai nebeatliepiami šiaurės dūnininkų *om*, *on*, *em*, *en* ar *um*, *um*, *im*, *in* – juos bevartoja tik patys seniausieji tarmės atstovai⁴.

Tyrimų apžvalga

Pažymėtina, kad iki XX a. vidurio, kai buvo pereita prie dabartinės tarmių klasifikacijos, Vėgūvos priskyrimo kuriai nors iš pietų žemaičių patarmių visai nesvarstyta, nes pirmose lietuvių tarmių klasifikacijose dabartinių pietų žemaičių plotas, net jei ir atskiriamas nuo visų kitų žemaičių, buvęs vientisas ir smulkiau neskaidomas.

Pirmojoje mokslinėje A. Baranausko klasifikacijoje skiriami žemaičiai raseiniaičiai apėmė bene visą pietų žemaičių plotą (riba – Ūžventis, Laūkuva, Rasėiniai)⁵.

Vėlesnėje K. Jauniaus–A. Salio tarmių klasifikacijoje žemaičių dūnininkų, tai yra dabartinių pietų žemaičių, plotas taip pat smulkiau neskaidomas.

Pietų žemaičių patarmės buvo atskirtos tik dabartinėje tarmių klasifikacijoje, kurią sudarė A. Girdenis ir Z. Zinkevičius. Pietiniai žemaičiai gali būti skirstomi į šiaurinę ir pietinę dalį. Riba apytikriai einanti per Naūmiestį, Šilalę, Vėgūvą, Kūrtuvėnus. Siūloma šias patarmes vadinti pagal stambiausią teritorijos miestą: šiaurinę patarmę – varniškiais, o pietinę – raseiniškiais⁶.

Taigi patarmių riba aiškiai brėžiama per Vėgūvą, tik lieka neaišku, kuriai daliai ji labiau priskirtina – pietinei ar šiaurinei⁷.

Dauguma tarmėtyrinių šaltinių konstatuoja, kad Vėgūvoje raseiniškių skiriamoji ypatybė – nesiaurinami *an*, *am*, *en*, *em* junginiai – išlaikoma nenuosekliai. Tiesa, Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologijoje“ nepateikta duomenų iš pačios Vėgūvos – artimiausios aptariamoms vietovės būtų Ūžventis, Karklėnai

³ Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, p. 24.

⁴ Grinaveckis V. *Žemaičių tarmių istorija*, Vilnius, 1973, p. 35–37.

⁵ Барановский А. *Заметки о литовском языке и словаре*, Санктпетербургъ, 1898, с. 49–78.

⁶ Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra* 14, p. 139–147.

⁷ Beje, Vėgūvos miestelis taip ir padalytas 2004 metais išleistame „Lietuvos tarmių žemėlapyje“ (sud. V. Kavaliauskas, Ž. Markevičienė, Vilnius, 2004).

ir Šaukėnai. Šiose šnektose siauresnius *un*, *um* vartojantys daugiausia seni žmonės, jaunimas maišą arba dažniau vartojąs *an*, *am*. Tas pats pasakytina apie *en*, *em*, nors jie dažniau išlieką sveiki⁸.

Pagal „Lietuvių dialektologijos“ *an*, *am* tarimo žemėlapi sudėtinga aiškiai pasakyti, kokiam plotui – siaurinančiam ar nesiaurinančiam – priklausytų Váiguva, nes pati vietovė žemėlapyje nenurodyta, o siaurinio riba vedama tarp Užvenčio, priskiriamo varniškiams, ir Kelmės, esančios raseiniškių plote⁹.

Vis dėlto galima spėti, kad bent jau *an*, *am* turėtų būti siauriniai, nes jų vertimo į *un*, *um* riba nubrėžta tik šiek tiek šiauriau Skaudvilės, taigi turėtų į siaurinantį plotą įeiti ir visi Kelmės rajono pakraščiai. Dvigarsiai *en*, *em*, regis, būtų išlaikomi nepakitę¹⁰.

Panašūs duomenys pateikiami ir „Lietuvių kalbos atlase“. Pagal pateikiamus žemėlapius Váiguvos punkte (punkto Nr. 224) būtų pramaišiu vartojami *an*, *am* ir *un*, *um* – išlaikyti nepakitę¹¹.

V. Grinaveckis, vienas žymiausių pietų žemaičių tyrėjų, regis, neabejojęs Váiguvos prieskyra raseiniškiams, arba, kaip pats vadino, pietryčių dūnininkams. Ši vietovė autoriaus minima tarp kitų pietryčių dūnininkų, turinčių pirmojo laipsnio sąlyginį kirčio atitraukimą, tai yra sudarančių kampa, kuri, tolokai atsitraukdama į šiaurę, aplenkia visuotinio kirčio atitraukimo riba¹².

Transkribuotas tekstas iš Váiguvos paskelbtas būtent raseiniškių tarmės rinkinyje, o iš šio teksto matyti, kad šios vietovės žmonės nosinius dvigarsius išlaikė nepakitusius, tai yra kaip ir būdinga raseiniškiams¹³.

Kita vertus, nors „Žemaičių tarmių istorijoje“ Váiguvos pavyzdžiai ir priskiriami pietryčių dūnininkams, pripažįstama, kad čia *am*, *an*, *em*, *en* fakultatyviškai verčiami į *um*, *un*, *im*, *in*¹⁴.

V. Vitkausko nuomone, šis punktas, kaip ir gretima Šaukėnų šnekta, priskirtina ne pietų žemaičiams raseiniškiams, o varniškiams (taip nurodoma ir naujausioje „Lietuvių kalbos chrestomatijoje“)¹⁵.

Beje, ir J. Bukančio disertacijoje „Pietų žemaičių varniškių fonologija“ varniškiams priskiriami Kelmės rajono pakraščiai, o pagal pateikiamą žemėlapi Nr. 8, regis, į šiuos pakraščius įeiti ir Váiguva¹⁶.

Autoriaus nuomone, šiuose pakraščiuose dvigarsių *an*, *am*, *en*, *em* atitikmenys turimi kitokie nei Varniuosė ar Švėkšnoje: *an* > *un*, *am* > *um*, o *en*, *em* dažniausiai išvis nesikeičia¹⁷.

Skiriamųjų ypatybių analizė

Ar įmanoma suderinti šių nuomonių įvairovę? Ar Váiguvos šnekta tikrai yra tipinė pereinamoji šnekta, kurioje konkuruoja dviejų patarmių ypatybės? Jeigu taip, kurios patarmės – raseiniškių ar varniškių – ypatybės dominuoja?

⁸ Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, p. 541.

⁹ *Ten pat*, p. 512, žem. Nr. 67.

¹⁰ *Ten pat*, p. 513, žem. Nr. 68.

¹¹ *Lietuvių kalbos atlasas. Fonetika*, Vilnius, 1986, t. 2, žem. 68, 70.

¹² Grinaveckis V. *Žemaičių tarmių istorija*, Vilnius, 1973, p. 43.

¹³ Plg. Grinaveckis V. *Pietų žemaičių tekstai. I dalis. Raseiniškiai*, Vilnius, 1984, p. 102–103.

¹⁴ Grinaveckis V. *Žemaičių tarmių istorija*, Vilnius, 1973, p. 130.

¹⁵ Žr. pietų žemaičių raseiniškių žemėlapi, *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, Vilnius, 2004, p. 206.

¹⁶ Букантис Й. *Фонология южножемайтского Варняйского говора* (filol. moksl. kand. disertacija), Vilnius, 1984, p. 11–12.

¹⁷ *Ten pat*, p. 20.

Naujausius duomenis apie skiriamosios ypatybės sklaidą Váiguvos šnektoje yra pateikusi Vaida Kriskutė 2005–2008 metais parengtame šnektos apraše, rodančiame kalbos dabartinę būklę¹⁸.

Autorė daro išvadą, kad vaiguviškiai dvigarsius *an*, *am*, *en*, *em* išlaikantys nepakitusių arba siaurinantys itin retai. Tik vienas pateikėjas kartą ištaręs susiaurėjusį *en* žodyje *krĕnt*, bet ir šis atvejis kelias abejonių, nes gali būti, kad šį žodį derėtų sieti ne su *krenta*, bet su *krinta* forma, būdinga ir kitoms pietų žemaičių šnektoms¹⁹.

Taigi Váiguva priskirtina raseiniškiams, o nosinių dvigarsių susiaurėjimo atvejus galėjusi lemti kaimynystėje esančių varniškių įtaka²⁰.

V. Kriskutė daro prielaidą, kad jeigu Váiguvos šnektą kada nors ir priklausiusi varniškių plotui, skiriamosios ypatybės atsisakymas ir suartėjimas su raseiniškiais turėjęs įvykti labai seniai.

Tyrimė aptariamoms ir kitoms vaiguviškių tarminės ypatybės – galūnių trumpinimas, *ai*, *ei* vienbalsinimas, kirčio atitraukimas ir kt. – bei jų sklaida dabartinių šio krašto gyventojų šnektoje. Atlikta ir statistinė šių ypatybių išlaikymo analizė, parodanti, kurios iš jų yra labiausiai nykstančios.

1. Svarbiausia pietų žemaičių skiriamoji ypatybė – *ie*, *uo* atliepimas ilgaisiais *i*, *u*, arba difongoidais – išlaikoma prastokai. Autorė pastebi, kad geriau šią ypatybę išlaiko vyresnio amžiaus pateikėjai, nors visų apklaustųjų amžiaus vidurkis apie 75 m. Taigi galima konstatuoti, kad pagrindinė žemaitiška skiriamoji šnektos ypatybė yra nykstanti.

2. Žemaitiškasis galūnių trumpinimas, kai galūnės, niekada negalinčios gauti kirčio, praranda trumpąjį balsį, yra itin nuoseklus, pvz., *maiti,n* ‚maitina‘, *kaimi,ns* ‚kaimynas‘ ir t. t.

3. Galūnės dvibalsių *ai*, *ei* vienbalsinimas, būdingas visiems žemaičiams, išskyrus pačius pietinius pakraščius, nėra visuotinis – vieni pateikėjai vienbalsina beveik visais atvejais, pvz., *ka,p* ‚kaip‘, *tuoksa*, ‚labai‘, *pelena,s* ‚pelenais‘, *stipre*, ‚stipriai‘, kitų šnektoje šios ypatybės visai neužfiksuota.

4. Gana gerai išlaikyta visiems žemaičiams būdinga ypatybė – *é*, *o* atliepimai kirčiuotame skiemenyje ir nekirčiuotoje galūnėje. Beje, nekirčiuotoje galūnėje tarminiai atliepimai *í*, *ú*, pvz., *že.mis* ‚žemės‘, *sa.ka* ‚sako‘, netgi nuoseklesni nei dvibalsiai *ie*, *uo* kirčiuotame skiemenyje, pvz., *tuoks* ‚toks‘, *luo* ‚loja‘.

5. Váiguvos šnektą priklauso intensyvesnio sąlyginio kirčio atitraukimo plotui. Dažniausiai atitraukiama į priešpaskutinį skiemenį, nors kartais kirtis gali būti atkeliamas ir į pirmąjį skiemenį ar į prielinksnį.

Atsižvelgiant į šias išvalgas, konstatuotina, kad tyrimas, nors ir nėra labai reprezentatyvus, leidžia matyti dabartinių šnektos pokyčių ypatumus – pirmiausia atsisakoma tų tarminių ypatybių, kurios pagal klasifikaciją laikytinos svarbiausiomis skiriamosiomis. Geriau

¹⁸Kriskutė V. *Vaiguvos šnektą* (bakalauro darbas), Vilnius, 2008.

¹⁹Tiesa, pateikta statistika nėra labai informatyvi, nes apklausti devyni pateikėjai ir skiriamoji savybė stebėta tik dešimtyje kiekvieno pateikėjo ištartų žodžių.

²⁰Tokia raida gana įtikima, nes ir kitoje varniškių paribyje esančioje Krąžių šnektoje, priklausančioje raseiniškių patarnei, taip pat pasitaiko nosinių dvigarsių siaurinimo atvejų, pvz., *kOn* ‚ka‘ ir pan. aiškintinų sąveiką su varniškių patarne (žr. Atkočaitytė D. *Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas*, Vilnius, 2002, p. 211).

išlaikomos universalesnės ypatybės, išplitusios ne vienos šnektos ar patarmės plote (pavyzdžiui, *ė*, *o* dvibalsinimas, galūnių trumpinimas) ir tapusios viso tarminio arealo (šiuo atveju – žemaitiškojo) požymiu. Taigi ir nosinių dvigarsių siaurinimas, net jei anksčiau ir buvęs užfiksuotas Váiguvos apylinkėse, dabar esąs nebūdingas šiai šnektai ir jos priskyrimas varniškiams sinchroniniu požiūriu būtų nepagrįstas.

Išvados

Apibendrinant tyrimą būtų galima konstatuoti, kad vaiguviškiai prasčiausiai išlaiką ryškiausias ypatybes, labiausiai besiskiriančias nuo bendrinės kalbos ar gretimų aukštaičių šnektų. Beje, tokios tendencijos, kaip pastebėta 2011 metais renkant pietų žemaičių vietovių duomenis projektui „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“, būdingos ir kitoms pietų žemaičių šnektoms – ne tik toms, kurios yra aukštaičių paribyje, bet ir centrinėms, kurių, regis, tikrai neturėtų tiesiogiai veikti kokia gretima aukštaičių šnektą. Skiriamoji ypatybė prasčiau išlaikoma stambesnėse gyvenvietėse arba miesteliuose, o kaimuose ir vienkiemiuose dažniau pasitaiko išgirsti tikrąją, žemaitišką šnektą. Žinoma, tai nereiškia, kad šių vietovių gyventojus staiga derėtų priskirti aukštaičiams – tiesiog prarastas skiriamąsias žemaitiškas ypatybes atstoja tos, kurios buvusios ne tokios krentančios į akis ir tikriausiai tarmės vartotojų laikomos „prestižiškesnėmis“, pavyzdžiui, galūnių trumpinimas arba *o*, *ė* dvibalsinimas.

Gali būti, kad ir nosinių dvigarsių siaurinimo, kaip ryškios skiriamosios ypatybės, taip pat buvo kažkada atsisakyta, išplečiant raseiniškių patarmės plotą. Tik sunku rasti patikimų įrodymų – siaurinimas visą laiką buvęs itin nenuoseklus (tai galėtų rodyti ir nykstančią senąją ypatybę, ir įgytą iš kitos patarmės), priskyrimą varniškiams nurodo tik pavieniai tyrėjai, bet ir tie linkę laikyti šį plotą pareinamuoju.

Vis dėlto, jeigu kalbėtume apie dabartinę Váiguvos šnektą, aišku, kad dominuojančios yra raseiniškių patarmės ypatybės, taigi sinchroniniu požiūriu šnektą priskirtina raseiniškiams. Kartais, kaip ir visame paribio plote, fakultatyviai gali būti vartojamos gretiminės varniškių formos, bet vargu ar kada jos taps vyraujančiomis. Kita vertus, nykstant pagrindinėms skiriamosioms žemaitiškoms ypatybėms visame žemaičių plote, gali susidaryti tarminiai dariniai, siejami ir atskiriami pagal visai kitokias ypatybes. Tarmių, kaip savarankiškų kalbinių sistemų, raidos polinkiai dar labai menkai ištirti ir Váiguvos tyrimai gali atskleisti daugumą tendencijų, būdingų visam varniškių ir raseiniškių paribiui.

Šaltiniai ir literatūra

- Atkočiaitytė D. *Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas*, Vilnius, 2002.
- Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra*, t. 14.
- Grinaveckis V. *Pietų žemaičių tekstai, I: Raseiniškiai*, Vilnius, 1984.
- Grinaveckis V. *Žemaičių tarmių istorija*, Vilnius, 1973.
- Kardelis V. *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai: ribos ir diferenciacija*, Vilnius, 2009.
- Kriskutė V. *Váiguvos šnektą* (bakalauro darbas), Vilnius, 2008.
- Lietuvių kalbos atlasas. Fonetika*, t. 2, Vilnius, 1986.

Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija, Vilnius, 2004.

Lietuvos tarmių žemėlapis (sud. V. Kavaliauskas ir Ž. Markevičienė), Vilnius, 2004.

Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966.

Барановский А. *Заметки о литовском языке и словаре*, Санктпетербургъ, 1898.

Букантис Й. *Фонология южножемайтского Варняйского говора* (filol. moksl. kand. disertacija), Vilnius, 1984.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Vaiguva“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja Ieva Švarcaitė).

Straipsnio kalbos redaktorius *Auksė Gasperavičienė*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnis vertintas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).